

- <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/international-migration/glossary/migrant/>.
16. Susan Martin, Sanjula Weerasinghe and Abbie Taylor. What is crisis migration? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/crisis/martin-weerasinghe-taylor.pdf>.
17. The Risks-Trends Interconnections Map 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://reports.weforum.org/global-risks-2016/global-risks-landscape-2016/#trends/R_MIGRATION//.
18. What is Forced Migration? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.forcedmigration.org/about/whatisfm>.

УДК 911.375.(188.8)(477):351

Галенко С.М.

*кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри європейської інтеграції
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ СУЧАСНОГО МЕГАПОЛІСУ

Статтю присвячено аналізу економічної та соціальної сутності мегаполісу. Розглянуто характерні для мегаполісу соціальні та політичні процеси, його ключові функції на національному та глобальному рівнях. Досліджено особливості їх взаємодії з іншими соціально-економічними системами. Розкрито соціально-політичну сутність сучасного мегаполісу.

Ключові слова: мегаполіс, глобальні міста, глобалізація, економічні процеси.

Галенко С.Н. АНАЛИЗ СОЦИАЛЬНОЙ И ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СУЩНОСТИ СОВРЕМЕННОГО МЕГАПОЛИСА

Статья посвящена анализу экономической и социальной сущности мегаполиса. Рассмотрены характерные для мегаполиса социальные и политические процессы, его ключевые функции на национальном и глобальном уровнях. Исследованы особенности взаимодействия их с другими социально-экономическими системами. Раскрыта социально-политическая сущность современного мегаполиса.

Ключевые слова: мегаполис, глобальные города, глобализация, экономические процессы.

Galenko S.M. ANALYSIS OF SOCIAL AND ECONOMIC ESSENCE OF MODERN METROPOLIS

The paper analyzes the economic and social essence of metropolis. It is considered the characteristic of metropolis social and political processes, its key features at the national and global level. The features of their interaction with other social and economic systems were determined. Socio-political nature of the modern metropolis was revealed.

Keywords: metropolis, global cities, globalization, economic processes.

Постановка проблеми. Для того щоб зрозуміти соціальну та економічну сутність такого сучасного явища, як мегаполіс, необхідно передусім звернутися до розгляду деяких теоретичних та історичних теорій і концепцій, які пояснюють закономірності конструювання соціально-територіального простору, появи, еволюції та розвитку міст і перетворення їх в сучасні глобальні міста – мегаполіси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених, як вітчизняних та зарубіжних, досліджують економічний, соціальний та політичний розвиток міст-мегаполісів. Зокрема, С. Сассен сформулював теорію глобальних міст. Е. Тофлер та Д. Бел уважали, що мегаполіс – це неподільний потік інформації, транспорту, комунікацій, а тому слід розглядали його з позиції парадигм інформаційного суспільства.

Мета статті полягає у детальній аналізі соціальної, політичної та економічної сутності мегаполісу як феномену сучасності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перша базова концепція, на яку спираються вчені, що аналізують економічний, соціальний та політичний розвиток міст та мегаполісів, це так званий підхід «центр – периферія», з якого згодом з'явилась теорія глобальних міст, сформульована та описана в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. С. Сассен [1]. Теорія «центр – периферія» пояснює, чому в просторі завжди існують центри (міста, мегаполіси) та периферія. Центри необхідні для того, щоб створювати інновації, а для цього вони підтягують ресурси з периферії: людські, фінансові, культурні та ін.

Тільки концентрація ресурсів дає центрам (мегаполісам) змогу створювати інновації. Друга компонента центр-периферійної теорії: з'явившись в центрі, інновації рухаються потім на периферію.

Друга теорія – дифузії інновацій Хегерстранда – пояснює, як інновації, у тому числі соціальні та політичні, народжені в центрі, поширюються у просторі за двома напрямками: на найближчий напівпериферійний простір, тобто у передмістя (найближча дифузія) та за ієрархічною системою міст – від великих до менш великих (далека дифузія). Будь-яка інновація, з'явившись у великому центрі, починає рухатись до центрів меншого розміру, а потім до периферії. Так розвивається та організовується простір. Логіка дуже проста: простір ніде та ніколи не розвивається рівномірно. Це пояснення його природного та об'єктивного походження.

Існує також теорія появи та розвитку міст, у тому числі й мегаполісів, згідно з якою вони з'явилися для виконання в соціально-територіальному та політичному просторі двох базових функцій – захисту та придушення, які сучасні мегаполіси виконують і сьогодні. Згідно з даним підходом, саме міський простір змусив представників різних видів співіснувати один з одним. Таким чином, міський спосіб життя виховував у них терпіння стосовно один одного, але водночас створював новий простір для конфліктів, тим самим створюючи реально агресивний простір. Для того щоб утримати потенційний конфлікт від актуалізації, необхідна була влада, і досить авторитарна. Деякі спеціалісти роблять висновки, що верти-

кальна за своєю сутністю архітектура міста напряму пов'язана з розвитком політичної вертикалі влади.

Як зазначають фахівці, міста-мегаполіси, які зародилися в Азії, Північній Африці та Південній Америці, тримаються не тільки на новому складному соціальному та політичному уставі, саме тут уперше формуються економічні відносини, з'являються гроші та обмін товарами. Це, своєю чергою, розширює зростаючу хвилю відчуження та створює підґрунтя для формування соціальної та політичної функціональності.

Таким чином до середини ХХ ст. у світі панує «індустріальна цивілізація», а місто починає функціонувати в режимі мегаполісу, тобто процесів виробництва-споживання, та всі інфраструктури починають підпорядковуватись цим законам. Капіталістичне суспільство, головним чином, базувалося на масовому виробництві та розподілі, масовому розповсюдженні не тільки продукції, але й культурних, соціальних та політичних норм та зразків поведінки, масової уніфікації та одноманітності. Все це призвело до того, що на одному рівні місто епохи Індустріальної революції (мегаполіс) створив чудово інтегровану соціальну та політичну систему зі своїми специфічними технологіями, соціальними та політичними інститутами та інформаційними каналами, всі елементи якої органічно пов'язані та взаємозалежні. Водночас на іншому рівні мегаполіс зруйнував єдність соціуму, основу соціально-політичної системи, конструюючи образ життя, насичений економічною, соціальною та політичною напругою та навіть відкритими конфліктами.

На думку деяких дослідників, сучасні мегаполіси наче відроджують на новому етапі еволюції структуру античних міст-полісів із прилеглою до них територією. Парадокс полягає в тому, що мегаполіс, який виникає завдяки розширенню кордонів полісу, багато в чому перестає бути полісом. Тобто він перестає бути простором «спільної справи», звідси і неминуча криза політики. У зв'язку із цим доречно звернути увагу на теоретичні погляди Платона та Аристотеля про те, що місто-держава має бути не занадто малим, інакше воно не втримає своїх кордонів, утратить свої раціональність та впорядкованість. У мегаполісі не тільки жодна площа не вмістить містян, але жодне діло не об'єднає їх. Отже, у мегаполісі можливі скоріше мікротовариства, які до того ж нестійкі, ситуативно з'являються і також ситуативно зникають. Більш того, досить часто такі товариства виникають не завдяки спілкуванню, а завдяки комунікації в медіасередовищі. Мегаполіс пронизаний мережею медіа, саме вона і втримує його єдність. Стосовно цього можна говорити про те, що має місце корінне зрощення аж до неподільності медіасередовища та ландшафту мегаполісу, яке створює особливий метромедійний простір.

Для визначення міст, в яких зосереджено так багато різноманітних функцій починаючи від контролю над світовою економікою і закінчуючи питаннями культурної співпраці, різні дослідники використовують різні терміни: «місто світового значення» чи «світове місто» (Ф. Бродель, Дж. Фридман, В. Гетц), а С. Сассен використовує термін «глобальне місто». Ці міста, на думку вчених, характеризуються, головним чином, тим, що є центрами міжнародної активності.

На думку інших спеціалістів, сьогодні мегаполіс – це передусім неподільний потік інформації, транспорту, комунікацій, а тому розглядати його потрібно з позиції парадигм інформаційного суспільства, сформульованих Е. Тофлером та Д. Белом. Їх

суть полягає в тому, що характер економічного, соціального та політичного відчуження в рамках мегаполісу швидко змінюється, оскільки революційні дії інформаційних технологій призводять до того, що в суспільстві нового типу класи змінюються соціально та політично не диференційованими «інформаційними співтовариствами». Вони переважно віртуальні, а тому формуються та розпадаються з неймовірною швидкістю, породжуючи новий пласт проблем.

У зв'язку із цим можна стверджувати, що мегаполіс – це не тільки велика забудована територія, але й складна соціально-економічна та політична система, яка динамічно розвивається та активно взаємодіє із зовнішнім середовищем, впливаючи на нього як позитивно, так і негативно.

Таким чином, у різних контекстах мегаполіс можна трактувати, вивчати й аналізувати як адміністративну та територіальну одиницю, як товариство, що самоорганізовується та самоуправляється, соціально-культурний організм, економічний актор (суб'єкт господарської діяльності), інфраструктурний комплекс, об'єкт управління.

Всередині країни регіон як національний та транснаціональний актор має інші ресурси, ніж країна, та часто виступає в національній та світовій політиці як мегаполіс із прилеглими територіями. Ці утворення можуть успішно розвиватись, перетворюючись, на думку О. Андерсена та його колег, на «ворота у глобальну економіку та політику» [2]. Наявність «воріт» створює регіону чи мегаполісу великий ресурсний потенціал: на невеликій території зосереджуються політичні, фінансові, економічні структури, міжнародні організації, розміщуються наукові, дослідні заклади, а також університети, театри, бібліотеки тощо. Столичний мегаполіс відрізняється ще й тим, що в ньому знаходяться владні структури, штаб-квартири політичних партій та рухів. Фактично саме на території внутрігосподарського регіону чи в мегаполісі діють інші актори світової політики. Ресурси мегаполісу, накладаючись один на одного, тим самим посилюються. Знаходячись у центрі економічного та соціального життя, мегаполіс об'єктивно виходить за межі господарської діяльності та починає відігравати все більш суттєву політичну роль.

Окрім великих розмірів, до особливостей мегаполісу відносять його провідну роль як ділового, політичного та фінансового центру національного та світового рівнів, наявність міжнародних організацій, видатне значення як центру культури та мистецтва, роль великого міжнародного транспортного вузла, розвиненість сфери послуг, концентрацію висококваліфікованих видів діяльності. Сучасні мегаполіси відіграють велику роль в економіці країн, до яких вони належать.

Незалежно від економічної та політичної активності мегаполісу та чисельності населення його контакти мають усе більше значущє місце в системі міжнародних відносин. У зв'язку із цим суттєво розширюється сфера діяльності мегаполісу, а також його можливості як учасника міжнародних відносин та взаємозв'язків. Так, зокрема, в умовах кризового розвитку мегаполіси є, по суті, мікромоделами системи міжнародних відносин, оскільки в них відбувається взаємодія різних політичних інститутів, соціальних груп, політичних культур. Міста-мегаполіси схильні до процесу укріплення зв'язків зі своїм «хінтерлендом» (область, район, прилегли до адміністративного чи промислового торговельного центру), концентруючи тим самим позитивний досвід та фор-

муючи певні механізми політичної стійкості та адаптації до ситуації, що швидко змінюється як на міжнародній арені, так і всередині країни [3].

Ще одним важливим моментом, який розкриває соціально-політичну сутність сучасного мегаполісу, є проблеми соціальної та політичної ідентичності в мегаполісах та тісно пов'язана з нею тенденція до зростання латентної та відкритої напруги в усіх сферах суспільного життя. До факторів, які становлять ідентичність в умовах мегаполісу можна віднести умови побуту, традиції та інновації у середовищі життєдіяльності, активні та скриті способи оцінки та трактування соціальних, політичних та побутових явищ, структурні та організаційні форми, які сприяють відтворенню певного типу особистості.

На думку Ж. Бодіяра, у мегаполісі представлені всі елементи та компоненти соціальності в ідеальному комплексі, але прискорення та інтенсифікація її процесів свідчать про втрату ними цілісності та органічності, про дезінтеграцію та дезорганізацію [4]. М. Кастельс, розвиваючи цю тему, зазначає, що мегаполіси зовнішньо пов'язані з глобальними економічними та соціально-політичними мережами та планетарними сегментами їх власних країн, проте всередині вони прибирають із глобальних мереж локальні товариства, які є соціально чи політично небезпечними або структурно чи функціонально зайвими. Владні та соціально-політичні ієрархії мегаполісів нечіткі та змішані. Вони представляють собою повну щільну констеляцію просторових фрагментів, функціональних відрізків, соціальних та політичних сегментів. Така характерна особливість внутрішньої мозаїчності, глобальної інклюзивності та місцевої ексклюзивності, соціальної, політичної та фізичної, робить, на думку М. Кастельса, мегаполіси принципово новим урбаністичним середовищем [5]. У зв'язку із цим поліетнізм як характерна риса соціально-культурного та політичного простору мегаполісу характеризується варіативністю свого прояву.

Як зазначають багато дослідників, у мегаполісі за великої щільності населення та інтенсивності соціальної комунікації у разі негативної дії відбувається деградація соціальної інфраструктури та зростання соціальної та політичної напруги. Завдяки концентрації політичних та соціальних проблем у великих містах відбувається об'єктивний процес перетворення сучасного мегаполісу, оскільки суттєво змінюється простір.

У зв'язку із цим для аналізу соціальної та політичної сутності сучасних мегаполісів треба розглянути характерні для них та притаманні їм властивості та функції. Для цього можна використовувати

як функціональний, так і системний підходи. У рамках дослідження найбільш продуктивно функціональний підхід до аналізу мегаполісів доповнить системним підходом, оскільки перший спрямований переважно на визначення економічної та соціально-політичної важливості та значущості здійснюваних ним функцій, а другий підхід фокусується на комплексності та системності цих функцій, а також аналізі мегаполісу як підсистеми національної та глобальної соціально-політичної системи.

Так, спираючись на зарубіжний досвід досліджень мегаполісів, А. Новосельцева визначає такі основні функції, характерні для мегаполісів як центральних складових частин світового, національного, економічного та соціально-політичного простору: командно-адміністративна, організаційно-інституціональна, соціокультурна, інтегральна, інформаційно-комунікаційна, просторово-організаційна [6].

Висновки. Для мегаполісів домінуючою характерною рисою, яка визначає їх соціально-політичну сутність, є не тільки розмір території, яку він займає, а функціональна та ресурсна забезпеченість, а саме їх здатність виступати ключовими економічними та політичними центрами на всіх рівнях, акумулювати у своїх руках управлінські, виробничі та владні функції, управляти ЗМІ та інформаційними комунікаціями, а також суспільною думкою, генеруючи нові цінності, норми та зразки поведінки.

Отже, можна стверджувати, що мегаполіс – це не тільки велика забудована територія, скільки складна соціально-економічна та політична система, яка динамічно розвивається та активно взаємодіє із зовнішнім інституційним та нормативним середовищами, впливаючи на них як позитивно, так і негативно.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Sassen S. Territory and Territoriality in the Global Economy // *International Sociology*. 2000. – № 2.
2. Ворота в глобальную экономику / Под ред. О.Е. Андерссона, Д.Е. Андерссона ; пер с англ. под ред. В.М. Сергеева. – М. : Фазис, 2001.
3. Нистратова А.А. Роль мегаполисов в социально-философском осмыслении глобализационных процессов / А.А. Нистратова // *Современные исследования социальных проблем*. – 2013. – № 1.
4. Бодіяр Ж. Фатальні стратегії / Ж. Бодіяр ; пер. з франц. Л. Кононовича. – Львів : Кальварія, 2010. – 192 с.
5. Castells M. *The Information Age: Economy, Society and Culture*; Vol. I, II: *The Rise of the Network Society*. -Oxford: Blackwell, 1996.
6. Новосельцева А.С. Ключевые функции мегаполисов в глобальной экономике: системность исследования / А.С. Новосельцева // *Вестник ВолГУ. Серия 9*. – 2011. – № 9.